

RAQAMLI IQTISODIYOT SHAROITIDA XOTIN-QIZLARNING MOLIVAVIY SAVODXONLIGINI OSHIRISH MEKANIZMLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Odinayeva Sitora

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti o'qituvchisi
sitora.alisherovna07@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada raqamli iqtisodiyot sharoitida O'zbekiston xotin-qizlarining moliyaviy savodxonligini oshirish mexanizmlari tahlil qilinib, ularni takomillashtirish yo'nalishlari asoslab beriladi. Tadqiqot Jahon bankining Global Findex 2025 ma'lumotlari, Markaziy bankning 2025-yilgi moliyaviy inklyuziya indeksleri, ADB, IFC va OECD/INFE hisobotlari hamda milliy ilmiy adabiyotlar asosida qiyosiy-tahliliy va tizimli tahlil usullarida bajarildi. Natijalar xotin-qizlar uchun bank hisobiga ega bo'lishda jinslararo tafovut deyarli yo'qolganini (86%), biroq hisobga ega bo'lish bilan uni faol va maqsadli ishlash o'rtasidagi tafovut saqlanayotganini ko'rsatadi: xotin-qizlarning atigi 6 foizi jamg'arma yoki muddatli depozit hisobiga, 19 foizi bank kredit hisobiga ega. Muallif "kirish – ko'nikma – faol foydalanish – himoya" mantiqiga asoslangan to'rt yo'nalishli mexanizmi taklif etadi: gender-sezgir raqamli mahsulot dizayni, mahalla tizimiga tayanuvchi moliyaviy ta'lim, firibgarlikdan himoya ko'nikmalari va jinsga ajratilgan monitoring. Maqolaning ilmiy yangiligi xotin-qizlar moliyaviy savodxonligini faqat ta'lim nuqtai nazaridan emas, balki hisob ochishdan faol foydalanishgacha bo'lgan mijoz yo'li bo'yicha baholash va uning har bir bosqichiga mos ko'rsatkichlar tizimini taklif etishdan iborat. Taklif etilgan mexanizm moliyaviy ta'lim siyosatini shakllantiruvchi organlar, tijorat banklari va ta'lim muassasalari faoliyatida qo'llanilishi mumkin.

Kalit so'zlar: moliyaviy savodxonlik, raqamli iqtisodiyot, xotin-qizlar, moliyaviy inklyuziya, raqamli to'lovlar, moliyaviy ta'lim, gender tafovut, mexanizm, jamg'arma, O'zbekiston.

Abstract: The article examines mechanisms for improving the financial literacy of women in Uzbekistan in the digital economy and substantiates directions for their improvement. The study draws on a comparative and systematic analysis of secondary data from the World Bank's Global Findex 2025, the Central Bank of Uzbekistan's 2025 financial inclusion indices, and reports by the ADB, IFC and OECD/INFE, together with national academic literature. The findings show that the gender gap in basic account ownership has largely closed (86% of adult women hold a bank account, equal to the national average), yet a gap persists between holding an account and using it actively and purposefully: only 6% of women hold a savings or term deposit account and 19% hold a bank loan account. The author proposes a four-direction mechanism built on the "access – skills – active use – protection" logic: gender-sensitive digital product design, mahalla-based financial education, fraud-protection skills, and gender-disaggregated monitoring. The scientific novelty lies in assessing women's financial literacy along the customer journey from account opening to active use and in proposing a set of indicators matched to each stage. The proposed mechanism can be applied by financial education policymakers, commercial banks and educational institutions.

Keywords: financial literacy, digital economy, women, financial inclusion, digital payments, financial education, gender gap, mechanism, savings, Uzbekistan.

Абстрактный: В статье анализируются механизмы повышения финансовой грамотности женщин Узбекистана в условиях цифровой экономики и обосновываются направления их совершенствования. Исследование выполнено на основе сравнительно-аналитического и системного анализа вторичных данных: Global Findex 2025 Всемирного банка, индексов финансовой инклюзии Центрального банка за 2025 год, отчётов АБР, IFC и ОЭСР/ИНФЕ, а также национальной научной литературы. Результаты показывают, что гендерный разрыв по владению банковским счётом практически исчез (86%), однако сохраняется разрыв между наличием счёта и его активным, целевым использованием: сберегательный или срочный депозитный счёт есть лишь у 6% женщин, кредитный счёт — у 19%. Автор предлагает четырёхкомпонентный механизм, основанный на логике «доступ – навыки – активное использование – защита»: гендерно-чувствительный дизайн цифровых продуктов, финансовое обучение на базе махаллинской системы, навыки защиты от мошенничества и мониторинг с разбивкой по полу. Научная новизна заключается в оценке финансовой грамотности женщин по пути клиента — от открытия счёта до активного использования — и в предложении системы показателей для каждого этапа. Предложенный механизм может применяться органами, формирующими политику финансового образования, коммерческими банками и образовательными учреждениями.

Ключевые слова: финансовая грамотность, цифровая экономика, женщины, финансовая инклюзия, цифровые платежи, финансовое образование, гендерный разрыв, механизм, сбережения, Узбекистан.

Kirish (Введение/Introduction).

Raqamli iqtisodiyot moliyaviy xizmatlardan foydalanish shaklini tubdan o'zgartirmoqda: to'lovlar, jamg'arma va kreditlash tobora mobil ilovalar va elektron platformalar orqali amalga oshirilmoqda. Bunday sharoitda moliyaviy savodxonlik faqat foiz va inflyatsiya haqidagi bilimlar bilan cheklanmaydi, balki raqamli xizmatlardan xavfsiz va maqsadli foydalanish ko'nikmalarini ham qamrab oladi. Shu sababli OECD/INFE 2023-yilgi xalqaro so'rovida moliyaviy bilim, xulq-atvor va munosabat bilan bir qatorda raqamli moliyaviy savodxonlik va moliyaviy farovonlik ham o'Ichangan [16]. Global Findex 2025 ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda 141 iqtisodiyotda taxminan 145 ming kattalar o'rtasida o'tkazilgan so'rov natijasida dunyo bo'yicha kattalarning 79 foizi, xotin-

qizlarning esa 77 foizi hisobga ega bo'lgan va jinslararo tafovut 4 foiz bandigacha qisqargan [20].

O'zbekistonda ham xotin-qizlarning moliyaviy xizmatlarga kirishi sezilarli kengaydi. Global Findex ma'lumotlariga ko'ra, 2021–2024-yillarda xotin-qizlarning hisobga ega bo'lish ulushi 39 foizdan 61 foizgacha, davlat to'lovlarini (G2P) hisobga oladigan xotin-qizlar ulushi esa 20 foizdan 34 foizgacha oshgan [14]. Biroq Jahon banki mutaxassislari raqamli to'lovlar hisob ochish uchun "kirish nuqtasi" bo'lishi mumkin bo'lsa-da, yakuniy maqsad emasligini ta'kidlaydi: xotin-qizlar nafaqat to'lov olishi, balki to'lov qilishi va jamg'arishi uchun gender jihatdan sezgir KYC talablari, hisob dizayni va raqamli savodxonlik zarur [14]. Markaziy bank ham 2025-yilgi indekslar hisobotida strategik e'tibor rasmiy kirishni kengaytirishdan moliyaviy

xizmatlardan xabardor, xavfsiz va samarali foydalanishni ta'minlashga o'tayotganini qayd etgan [8].

Shunga qaramay, xotin-qizlar moliyaviy savodxonligi bilan bog'liq muammolar saqlanib qolmoqda. ADB vakili 2025-yilda Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi baholash natijalarini keltirar ekan, ayollarga tegishli bank hisobvaraqlari ulushi 2021-yildagi 46 foizdan 2024-yilda 62 foizgacha o'sganini, biroq raqamli foydalanish tafovuti va xotin-qizlar o'rtasida moliyaviy savodxonlikning pastroqligi dolzarb to'siq bo'lib qolayotganini ta'kidlagan [13]. 2024-yilda mamlakatda 5,2 million tadbirkordan 2,1 millioni xotin-qizlar bo'lib, bu ko'rsatkich 2020-yilga nisbatan yetti baravar oshgan [13]. Shu bilan birga Jahon banki tahliliga ko'ra, 2021-yilda kattalarning atigi 3 foizi jamg'armasini bankda saqlagan, xotin-qizlar esa jamg'armani ko'pincha chorva, oltin va valyuta kabi norasmiy shakllarda saqlashni afzal ko'rgan [5]. Bu holat hisob ochilganligining o'zi moliyaviy savodxonlikni anglatmasligini ko'rsatadi.

Ilmiy adabiyotlarda moliyaviy inklyuziya va moliyaviy savodxonlik o'zaro bog'liq jarayonlar sifatida ko'rib chiqiladi [4; 10]. Biroq tadqiqot davomida o'rganilgan ochiq manbalarda xotin-qizlarning moliyaviy savodxonligini jins kesimida baholovchi ko'rsatkichlar yetarli darajada e'lon qilinmagan, mavjud tashabbuslar esa, muallif fikricha, hisob ochishdan faol foydalanishgacha bo'lgan yagona mijoz yo'li mantig'ida tizimlashtirilmagan. Mazkur tadqiqotning maqsadi raqamli iqtisodiyot sharoitida xotin-qizlar moliyaviy savodxonligini oshirish mexanizmlarini baholash va ularni takomillashtirish yo'nalishlarini asoslashdan iborat. Maqsadga erishish uchun uchta savolga javob izlandi: (1) xotin-qizlarning moliyaviy xizmatlarga kirishi va ulardan foydalanish chuqurligi qanday o'zgarib qoldi; (2) amaldagi mexanizmlar mijoz yo'lining qaysi bosqichlarida cheklangan; (3) ularni takomillashtirishning qanday yo'nalishlari ilmiy va amaliy jihatdan asoslangan.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili (Обзор литературы/Literature review).

Xalqaro adabiyotlarda moliyaviy savodxonlik inson kapitaliga qilinadigan investitsiya sifatida talqin etiladi: Lusardi va Mitchell moliyaviy bilimni shaxs iqtisodiy qarorlarining sifatiga ta'sir qiluvchi omil deb baholab, moliyaviy jihatdan eng kam xabardor aholi guruhlarini aniqlagan [12]. Klapper va Lusardi moliyaviy savodxonlik va moliyaviy chidamlilik o'rtasidagi bog'liqlikni ko'plab mamlakatlar misolida o'rgangan [11]. OECD/INFE metodologiyasida moliyaviy savodxonlik bilim, xulq-atvor va munosabatdan iborat bo'lib, 2023-yilgi so'rovda unga raqamli moliyaviy savodxonlik va moliyaviy farovonlik ko'rsatkichlari ham qo'shilgan; so'rovda 39 mamlakat va iqtisodiyot, shu jumladan 20 ta OECD a'zosi ishtirok etgan [16].

Jinslararo tafovut bo'yicha OECD/INFE 2020-yilgi so'rovi natijalariga ko'ra, moliyaviy bilim bo'yicha erkaklar o'rtacha ayollardan 100 ball dan 4 ball yuqori natija ko'rsatgan; 16 mamlakat va iqtisodiyotda erkaklar yuqori bo'lgan, birorta mamlakatda ayollar yuqori bo'lmagan [15]. Shu manbada ayollarga yetib borishdagi qiyinchiliklar, ularning o'z moliyaviy ko'nikmalariga ishonchi pastroqligi, gender stereotiplari va ijtimoiy me'yorlar hamda oilaviy mas'uliyat sababli vaqt cheklanganligi moliyaviy ta'lim tashabbuslarining asosiy to'siqlari sifatida qayd etilgan [15]. Demak, xotin-qizlar uchun moliyaviy ta'lim mexanizmlarini loyihalashda faqat mazmun emas, balki ishonch, ijtimoiy muhit va vaqt omillari ham hisobga olinishi lozim.

Jahon banki Findex jamoasi tahlilida raqamli to'lovlar xotin-qizlar uchun hisob ochishning kuchli turtkisi ekan qayd etilgan: kam va o'rta daromadli mamlakatlarda hisobga ega ayollarning yarmi dastlabki hisobini ish haqi yoki davlat to'lovini olish uchun ochgan [14]. Shu bilan birga ish haqi yoki G2P to'lovlarini oluvchi ayollar erkaklarga nisbatan mablag'ning to'liq qismini yechib olishga 7 foiz bandiga ko'proq moyil, hisobga ega odamlarning raqamli savdo to'lovlarini amalga oshirishining eng keng tarqalgan sababi esa odat ekan aniqlangan [14]. Bu xulosalar kam va o'rta daromadli mamlakatlarning umumiy ma'lumotlariga tegishli bo'lib, O'zbekistonga bevosita ko'chirilmaydi.

Milliy adabiyotlarda moliyaviy inklyuziya va savodxonlik o'zaro bog'liq deb baholanadi: Azlarova moliyaviy xizmatlar infratuzilmasining rivojlanishi o'z-o'zidan yuqori samara bermasligini, agar aholi xizmatlarning mazmuni, afzalliklari va xatarlarini yetarli anglamasa,

samaradorlik pasayishini ta'kidlaydi [4]. Fatilloev raqamli iqtisodiyot sharoitida moliyaviy savodxonlikni oshirishdagi to'siqlarni besh guruhga ajratadi: past moliyaviy bilim, ta'lim va axborot yetishmovchiligi, raqamli infratuzilma cheklavlari, ijtimoiy-madaniy to'siqlar hamda kiberxavfsizlik va firibgarlik xavflari [10]. Avalova xotin-qizlar tadbirkorligi misolida moliyaviy resurslarga cheklangan kirish, menejment va marketing bilimlarining yetishmasligi hamda ijtimoiy stereotiplarning saqlanishini asosiy muammolar sifatida qayd etadi va xalqaro tashkilotlar xotin-qizlar uchun moliyaviy savodxonlik treninglari o'tkazayotganini bildiradi [3].

Institutsional jihatdan, 2021-yil iyunda qabul qilingan 2021–2023-yillar Milliy moliyaviy inklyuziya strategiyasi moliyaviy savodxonlikni beshta ustuvor yo'nalishdan biri sifatida belgilagan [5]. Markaziy bank 2019-yilda moliyaviy ta'lim bo'limini tashkil etgan, 2020-yilda moliyaviy savodxonlikning asosiy kompetensiyalari ramkasini ishlab chiqib, birinchi umummilliy so'rovni o'tkazgan, finlit.uz platformasini ishga tushirgan hamda teleserial, radioviktorinalar, musiqiy klip va "World of Finance" interaktiv platformasi kabi "edutainment" vositalaridan foydalangan [1]. Moliyaviy ta'lim tashabbuslariga davlat organlari, banklar, ta'lim muassasalari, xalqaro tashkilotlar va xususiy kompaniyalar jalb etilgan bo'lib, ular xotin-qizlar, yoshlar, bolalar, mehnat migrantlari va chekka hudud aholisi kabi guruhlarini qamrab olgan [7]. 2020-yilda IFC moliyaviy inklyuziya, moliyaviy qobiliyat (bilim, munosabat, xulq-atvor) va iste'molchi huquqlarini himoya qilish bo'yicha talab tomoni baholashini o'tkazgan [18]. Xotin-qizlarga yo'naltirilgan yo'nalishda Markaziy bank 2024-yil yanvarda WE Finance Code tashabbusiga qo'shilib, uning milliy koordinatori bo'lgan [19], 2025-yil martdagi 103-son qarorga muvofiq esa xotin-qizlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlashga qaratilgan moliyaviy xizmatlar strategiyasi ishlab chiqilgan [6]. Bu hujjatlar "O'zbekiston – 2030" strategiyasida belgilangan xotin-qizlarning iqtisodiy faolligini oshirish maqsadlarini [3; 17] moliyaviy sohada amalga oshirishga xizmat qiladi.

Tadqiqotni amalga oshirishda foydalanilgan usullar (Методы/Methods)

Tadqiqot ikkilamchi ma'lumotlarga tayangan tizimli-tahliliy dizaynda bajarildi. Birinchidan, xotin-qizlarning moliyaviy xizmatlarga kirishi va ulardan foydalanishini tavsiflovchi ko'rsatkichlar jahon va milliy manbalardan (Global Findex 2025, Markaziy bankning 2025-yilgi moliyaviy inklyuziya indeksleri, ADB va Markaziy bank so'rovi) yig'ildi. Ikkinchidan, amaldagi mexanizmlar hujjatlar tahlili va qiyosiy-tahliliy usulda baholandi. Uchinchidan, natijalarni tizimlashtirish uchun muallif "kirish – ko'nikma – faol foydalanish – himoya" bosqichlaridan iborat mijoz yo'li ramkasidan foydalandi; bu ramka Markaziy bank hisobotidagi kirish–foydalanish–sifat mantig'iga [8] hamda OECD/INFE ning bilim–xulq-atvor–munosabat tuzilmasiga [16] tayanadi.

Manbalar uchta mezon bo'yicha tanlandi: rasmiy yoki xalqaro tashkilot nashri, yoxud ilmiy jurnal maqolasi bo'lishi; 2020–2026-yillar davrini qamrab olishi; xotin-qizlarga yoki jinsga ajratilgan ko'rsatkichlarga oid ma'lumot mavjudligi. Ko'rsatkichlar turli metodologiyaga ega: Global Findex so'rov (talab tomoni) asosida, Markaziy bank indeksleri esa ma'muriy va nazorat hisobotlari (taklif tomoni) asosida shakllantiriladi, shu sababli ularning qiymatlari bir-biriga teng emas va bitta dinamik qatorda birlashtirilmaydi [8]. Tadqiqot cheklavlari: birlamchi so'rov o'tkazilmagan; xotin-qizlarning moliyaviy bilim, xulq-atvor va munosabat ballari bo'yicha jinsga ajratilgan ochiq ma'lumotlar topilmagan; Global Findex ko'rsatkichlari Jahon banki mutaxassislari nashri orqali, ayrim milliy ko'rsatkichlar esa rasmiy axborot xabarlari va ommaviy axborot vositalari orqali olingan.

Tahlil va natijalarlar (Анализ и результаты/Analysis and results).

Uchta mustaqil manba xotin-qizlar uchun kirish ko'rsatkichlarining oshganini ko'rsatadi (1-jadval). Global Findex bo'yicha 2021–2024-yillarda hisobga ega xotin-qizlar ulushi 22 foiz bandiga, ADB baholashiga ko'ra ayollarga tegishli bank hisobvaraqlari ulushi esa 16 foiz bandiga oshgan. Markaziy bankning taklif tomoni indeksiga ko'ra 2025-yilda kattalar xotin-qizlarning 86 foizi bank hisobiga ega bo'lib, bu umumiy ko'rsatkich bilan teng; Markaziy bank buni boshlang'ich kirishda sezilarli jinslararo tafovut yo'qligi sifatida baholaydi [8].

1-jadval.

Xotin-qizlarning moliyaviy xizmatlarga kirishi va ulardan foydalanish ko‘rsatkichlari¹

Ko‘rsatkich	Davr	Qiymat	Manba
Hisobga ega xotin-qizlar ulushi (Global Findex, so‘rov)	2021 → 2024	39% → 61%	[14]
Davlat to‘lovlarini (G2P) hisobga oladigan xotin-qizlar ulushi	2021 → 2024	20% → 34%	[14]
Ayollarga tegishli bank hisobvaraqlari ulushi (ADB baholashi)	2021 → 2024	46% → 62%	[13]
Bank hisobiga ega kattalar xotin-qizlar (Markaziy bank, taklif tomoni)	2025	86% (barcha kattalar: 86%)	[8]
Jamg‘arma yoki muddatli depozit hisobiga ega xotin-qizlar	2025	6% (barcha kattalar: 4%)	[8]
Bank kredit hisobiga ega xotin-qizlar	2025	19% (barcha kattalar: 20%)	[8]
Xotin-qizlarning moliyaviy inklyuziya indeksi, 100 ballik shkala	2025	72 (qishloq aholisi indeksi: 49)	[8]

Kirish bilan foydalanish chuqurligi o‘rtasida katta tafovut kuzatiladi. Xotin-qizlarning 6 foizi jamg‘arma yoki muddatli depozit hisobiga ega: bu umumiy ko‘rsatkichdan (4%) yuqori, biroq mutlaq qiymat jihatidan past. Xotin-qizlarning 19 foizi bank kredit hisobiga ega (barcha kattalarda 20%). Xotin-qizlar yangi chakana kreditlarning 35 foizini va chakana kredit portfelining 38 foizini tashkil etadi; Markaziy bank asosiy tafovut aynan kredit mahsulotlaridan foydalanishda namoyon bo‘lishini qayd etadi [8].

Raqamli to‘lov infratuzilmasi keng tarqalgan: kattalarning 83 foizi bank kartasiga ega, 77 foizi faol internet-bank foydalanuvchisi, 86,3 foizi mobil internet orqali to‘lov qila oladi. Biroq to‘lovlardan foydalanish indeksi eng past yo‘nalish bo‘lib qolmoqda (34 ball): kattalarga o‘rtacha 3,2 tadan karta to‘g‘ri keladi, kartalarning atigi 53 foizi faol, to‘lov operatsiyalarining 69 foizi esa shaxslararo (P2P) o‘tkazmalardir [8]. Markaziy bank va ADB 2025-yilda o‘tkazgan umummilliy so‘rovga ko‘ra respondentlarning 72 foizi raqamli to‘lovni amalga oshirgan yoki qabul qilgan; bu ulush ishlaydiganlarda 93 foiz, talabalarda 84 foiz, ishsizlarda 54 foiz, oliy ma‘lumotlilarda 89 foiz, 8–9 yillik ta‘lim olganlarda esa 60 foizni tashkil etgan [9]. O‘rganilgan hisobotlarda bu ko‘rsatkichlar xotin-qizlar kesimida alohida keltirilmagan, bu esa ularning raqamli moliyaviy xulqini baholashga to‘sqinlik qiladi.

2-jadvalda xotin-qizlar moliyaviy savodxonligi va inklyuziyasini qo‘llab-quvvatlovchi asosiy mexanizmlar ochiq natija ko‘rsatkichlari va muallif aniqlagan cheklovlar bilan keltirilgan.

2-jadval.

Xotin-qizlar moliyaviy savodxonligi va inklyuziyasini qo‘llab-quvvatlovchi asosiy mexanizmlar²

Mexanizm	Ochiq natija ko‘rsatkichi	Cheklov (muallif tahlili)
Markaziy bankning moliyaviy ta‘lim yo‘nalishi: finlit.uz va “edutainment” vositalari (2019-yildan)	ADB 2025-yilgi baholashida milliy moliyaviy savodxonlik bali 12,7, MDH mintaqasidagi yuqori ko‘rsatkichlardan biri [1]	Xotin-qizlar kesimidagi natijalar e‘lon qilinmagan
WE Finance Code (2024-yil yanvardan)	19 tashkilotdan iborat koalitsiya; 60 chora; 27 ming tadbirkor ayol trening tashabbuslari bilan qamrab olingan; 9 ming bank xodimi gender sezgirliги bo‘yicha o‘qitilgan; 4,1 trln so‘mlik imtiyozli moliyalashtirish [19]	Asosan tadbirkor ayollarga qaratilgan; uy xo‘jaligi darajasidagi savodxonlik kam qamrab olingan

¹ Muallif ishlanmasi

Mexanizm	Ochiq natija ko‘rsatkichi	Cheklov (muallif tahlili)
“Hamroh” dasturi	2025-yil iyun holatiga 3 mingdan ortiq ayol qamrab olingan; imtiyozli kredit bilan birga mablag‘dan oqilona foydalanish o‘rgatiladi [13]	Qamrov 2,1 million tadbirkor ayolga nisbatan kichik
Xotin-qizlar tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan moliyaviy xizmatlar strategiyasi (2025-yil avgust)	Ustuvor yo‘nalishlar, amalga oshirish mexanizmlari va yo‘l xaritasi taqdim etilgan [6]	Natija ko‘rsatkichlari hali e‘lon qilinmagan

Natijalar uchta xulosaga olib keladi. Birinchidan, kirish tafovuti yopilmoqda: hisobga ega xotin-qizlar ulushi bo‘yicha uchala manbada o‘rish qayd etilgan, Markaziy bank ma‘lumotiga ko‘ra jinslararo paritet deyarli ta‘minlangan. Ikkinchidan, chuqurlik tafovuti saqlanmoqda: xotin-qizlarning 86 foizi hisobga ega, biroq faqat 6 foizi jamg‘arma, 19 foizi kredit hisobiga ega; to‘lov vositalaridan foydalanish eng zaif yo‘nalish. Uchinchidan, ma‘lumot tafovuti mavjud: amaldagi mexanizmlarning xotin-qizlar moliyaviy savodxonligiga ta‘siri o‘rganilgan ochiq manbalarda jinsga ajratilgan bilim, xulq-atvor va munosabat ballari bilan o‘lchanmagan.

Natijalar xotin-qizlar moliyaviy inklyuziyasi ikki xil mantiqda rivojlanayotganini ko‘rsatadi. Birinchisi — institutsional kirish: davlat to‘lovlarining raqamlashtirilishi, bank xizmatlari markazlari [5] va raqamli kanallar hisobiga hisob egalari ko‘paydi. Jahon banki ma‘lumotlarida xotin-qizlarning hisobga ega bo‘lishi G2P to‘lovlari raqamlashuvi bilan parallel oshgani va ayollar dastlabki hisobini to‘lov olish uchun ochishga erkaklarga qaraganda 10 foiz bandiga ko‘proq moyilligi qayd etilgan [14]. Bunday o‘rish, ehtimol, birinchi navbatda to‘lov kanallarining o‘zgarishi bilan izohlanadi va moliyaviy bilim darajasining oshganini o‘z-o‘zidan isbotlamaydi. Ikkinchisi — xulq-atvor chuqurligi bo‘lib, uni jamg‘arma, kredit va faol to‘lovlardan foydalanish ko‘rsatkichlari aks ettiradi; aynan shu yo‘nalishda tafovut saqlanmoqda.

Turli manbalardagi qiymatlar (61%, 62% va 86%) turli ta‘rif va ma‘lumot manbasiga asoslangani uchun bevosita solishtirilmasligi lozim. Global Findex talab tomonidan, ya‘ni so‘rov orqali, Markaziy bank esa taklif tomonidan, ya‘ni ma‘muriy hisobotlar orqali o‘lchaydi; Markaziy bank hisoboti ham bu yondashuvlar bir-biriga yaqin, lekin bir xil bo‘lmagan tushunchalarni o‘lchashini ta‘kidlaydi [8]. Markaziy bank keyingi bosqichda uy xo‘jaliklari so‘rovlariga asoslangan talab tomoni o‘lchovini qo‘shishni rejalashtirgan [8]; bu o‘lchov jinsga ajratilgan holda yuritilishi muhim.

Amaldagi tashabbuslar institutsional rivojlanish jihatidan sezilarli (2-jadval), biroq ularning ta‘siri ikki sababga ko‘ra yetarli baholanmaydi. Birinchidan, natija ko‘rsatkichlari asosan qamrov (o‘qitilganlar soni, ajratilgan mablag‘) bilan o‘lchanadi, bilim, xulq-atvor va munosabat ballaridagi o‘zgarish bilan emas. Ikkinchidan, WE Finance Code va “Hamroh” kabi mexanizmlar asosan tadbirkor ayollarga yo‘naltirilgan, ularning qamrovi ham 2,1 million tadbirkor ayolga nisbatan cheklangan [13; 19]; uy xo‘jaligi byudjetini boshqaruvchilar, nafaqaxorlar va qishloq aholisi uchun maqsadli dasturlar o‘rganilgan manbalarda kamroq ko‘rinadi. ADB ham jinsga ajratilgan ma‘lumotlardagi bo‘shliqlar, raqamli tafovut va ijtimoiy me‘yorlarni gender siyosatining asosiy to‘siqlari qatorida qayd etgan [2]. OECD ma‘lumotlariga ko‘ra ayollarning moliyaviy ta‘limdagi ishtiroki ishonch, ijtimoiy me‘yorlar va vaqt bilan cheklanadi [15]; O‘zbekistonda UNDP so‘rovida tadbirkor ayollarning 48 foizi ish va to‘lanmaydigan g‘amxo‘rlik mas‘uliyatini uyg‘unlashtirishni biznesni rivojlantirishdagi eng katta to‘siqlardan biri deb atagan [13]. Bu holat o‘qitish formatini qisqa, modulli, mobil va yashash joyiga yaqin tashkil etishni taqozo etadi.

Tahlil asosida muallif xotin-qizlar moliyaviy savodxonligini oshirishning mijoz yo‘li bosqichlariga mos to‘rt yo‘nalishli mexanizmini

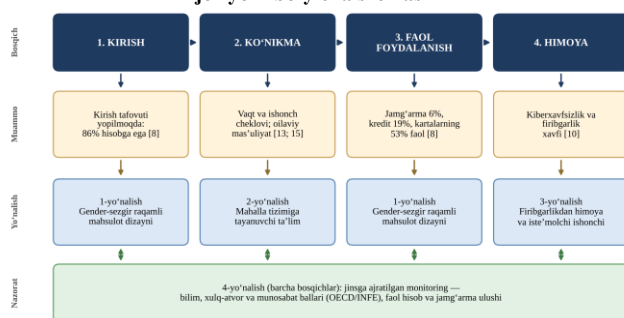
² Muallif ishlanmasi

taklif etadi (1-rasm, 3-jadval). Mexanizm Markaziy bankning sodda va moslashuvchan jamg'arma mahsulotlarini rivojlantirish, kartalarni faollashtirish hamda aholining raqamli texnologiyalardan foydalanish qobiliyatini oshirish bo'yicha ustuvor vazifalariga [8] va Jahon bankining gender jihatdan sezgir hisob dizayni hamda raqamli savodxonlikka oid tavsiyalariga [14] tayanadi.

1-rasmda mexanizمنىning mantig'i ketma-ketlikka asoslangani ko'rsatilgan: birinchi yo'nalish mahsulot darajasida kirish va foydalanishni osonlashtiradi, ikkinchisi ko'nikma va ishonchni shakllantiradi, uchinchi xavfni kamaytiradi, to'rtinchisi esa barcha yo'nalishlar samarasini o'lchash imkonini beradi. Ta'lim va mahsulot dizayni birga amalga oshirilganda ta'sir kuchayishi mumkin: infratuzilmaning o'zi aholi xizmatlarni anglamasa yuqori samara bermaydi [4], xotin-qizlarning to'lov olishdan to'lov qilish va jamg'arishga o'tishi uchun esa gender jihatdan maqsadli yondashuvlar zarur [14]. Yo'nalishlarning mazmuni va ularga mos monitoring ko'rsatkichlari 3-jadvalda keltirilgan.

1-rasm.

Xotin-qizlar moliyaviy savodxonligini oshirish mexanizmining mijoz yo'li bo'yicha sxemasi³

3-jadval.

Xotin-qizlar moliyaviy savodxonligini oshirish mexanizmini takomillashtirishning taklif etilayotgan yo'nalishlari⁴

Yo'nalish (bosqich)	Aniqlangan muammo	Taklif etilayotgan mexanizm	Monitoring ko'rsatkichi
1. Gender-sezgir raqamli mahsulot dizayni (kirish va faol foydalanish)	Hisob ko'p, foydalanish past; jamg'arma hisobi 6%, kredit hisobi 19%, kartalarning 53% faol [8]	Kichik summamali avtomatik jamg'aruvchi sodda mahsulotlar; nafaqa va ish haqini jamg'armaga va to'lovga yo'naltirishni osonlashtiruvchi interfeys; sodda mijozni identifikatsiya qilish	Faol hisob va jamg'arma mahsulotiga ega xotin-qizlar ulushi (jinsga ajratilgan, yillik)
2. Mahalla tizimiga tayanuvchi moliyaviy ta'lim (ko'nikma)	Vaqt cheklovi va ishonch pastligi; 48% tadbirkor ayol oilaviy mas'uliyatni asosiy to'siq deb bildirgan [13; 15]	Mahalla markazlarida 15–20 daqiqalik modulli mashg'ulotlar; finlit.uz asosidagi mobil mikro-kurslar; kredit va ta'limni birga taqdim etuvchi "Hamroh" kabi paketlar	Qamrab olingan xotin-qizlar soni (hudud kesimida); mashg'ulotdan oldingi va keyingi bilim ballari

³ Muallif ishlanmasi⁴ Muallif ishlanmasi

Yo'nalish (bosqich)	Aniqlangan muammo	Taklif etilayotgan mexanizm	Monitoring ko'rsatkichi
3. Firibgarlikdan himoya va iste'molchi ishonchi (himoya)	Kiberxavfsizlik qo'rquvi va firibgarlik haqida axborot yetishmasligi foydalanishga to'sqinlik qiladi [10]	Savodxonlik dasturlariga firibgarlik belgilari va shikoyat qilish tartibi modulini kiritish; bank xodimlarini gender sezgirlik bo'yicha o'qitishni davom ettirish [19]	Firibgarlik hodisalari va shikoyatlarda xotin-qizlar ulushi; himoya qoidalarini biluvchilar ulushi
4. Jinsga ajratilgan monitoring (barcha bosqichlar)	Ma'lumotlar jins, hudud va guruhlar kesimida yetarli batafsil emas [2; 8]	Talab tomoni savodxonlik so'rovini OECD/INFE metodologiyasida jins, yosh, hudud va bandlik kesimida muntazam o'tkazish; Markaziy bank indeksiga xotin-qizlar ballarini kiritish	Bilim, xulq-atvor va munosabat ballari (jins bo'yicha); raqamli moliyaviy savodxonlik bali

Taklif etilgan mexanizm ikkilamchi ma'lumotlar tahliliga asoslanadi va O'zbekistonda uning samaradorligini tasdiqlovchi sinov natijalari hozircha mavjud emas. Jahon bankining kam va o'rta daromadli mamlakatlar bo'yicha xulosalari [14] O'zbekistonga bevosita ko'chirilmaydi. Mahalla tizimi orqali ta'lim berish va avtomatik jamg'arma kabi yechimlarni bir necha hududda pilot sifatida sinab, ularni nazorat guruhi bilan taqqoslab baholash maqsadga muvofiq.

Xulosa va takliflar (Выводы и предложения/Conclusion).

Tadqiqot raqamli iqtisodiyot sharoitida O'zbekiston xotin-qizlarining moliyaviy xizmatlarga kirishi sezilarli kengayganini, biroq moliyaviy savodxonlikning amaliy ifodasi, ya'ni jamg'arma, kredit va faol to'lovlardan maqsadli foydalanish hali yetarli darajaga yetmaganini ko'rsatdi.

Birinchidan, kirish bo'yicha jinslararo tafovut qisqargan: Global Findex ma'lumotiga ko'ra 2021–2024-yillarda hisobga ega xotin-qizlar ulushi 39 foizdan 61 foizgacha oshgan [14]; Markaziy bank ma'lumotiga ko'ra 2025-yilda kattalar xotin-qizlarning 86 foizi bank hisobiga ega, bu umumiy ko'rsatkichga teng [8]. Ikkinchidan, asosiy tafovut foydalanish chuqurligiga o'tgan: xotin-qizlarning 6 foizi jamg'arma yoki muddatli depozit hisobiga, 19 foizi bank kredit hisobiga ega; kartalarning 53 foizi faol, to'lov operatsiyalarining 69 foizi esa shaxslararo o'tkazmalardan iborat [8]. Uchinchidan, amaldagi mexanizmlar (finlit.uz, WE Finance Code, "Hamroh" va boshqalar) qamrov bo'yicha sezilarli natijalarga erishgan, biroq ularning xotin-qizlar moliyaviy bilimi, xulq-atvori va munosabatiga ta'siri o'rganilgan manbalarda jinsga ajratilgan ballar bilan o'lchanmagan, ta'lim tashabbuslari esa asosan tadbirkor ayollarga qaratilgan. To'rtinchidan, muallif taklif etgan to'rt yo'nalishli mexanizm, ya'ni gender-sezgir raqamli mahsulot dizayni, mahalla tizimiga tayanuvchi moliyaviy ta'lim, firibgarlikdan himoya hamda jinsga ajratilgan monitoring, ta'limni mahsulot dizayni va o'lchov tizimi bilan bog'laydi va har bir bosqich uchun ko'rsatkichlar belgilaydi.

Amaliy takliflar sifatida moliyaviy ta'lim siyosatini shakllantiruvchi organlarga talab tomoni moliyaviy savodxonlik so'rovini jins, yosh, hudud va bandlik kesimida muntazam o'tkazish va natijalarni e'lon qilish; tijorat banklariga kichik summalarni avtomatik jamg'aradigan sodda mahsulotlar va mavjud hisob hamda kartalardan faol foydalanishni rag'batlantiruvchi mexanizmlarni joriy etish; ta'lim muassasalari va

mahallalarga qisqa modulli dasturlar va firibgarlikdan himoya modullarini xotin-qizlar uchun qulay vaqt va joyda tashkil etish tavsiya etiladi.

Mexanizmi bir necha hududda pilot sifatida joriy etib, samarasini nazorat guruhi bilan baholash tavsiya etiladi. Keyingi tadqiqotlarda jinsga

ajratilgan birlamchi so'rov asosida xotin-qizlarning moliyaviy bilim, xulq-atvor va munosabat ballarini hududlar kesimida baholash maqsadga muvofiq.

Foydalanilgan adabiyotlar (Литературы/ References):

1. Alliance for Financial Inclusion. (2026, March 17). Uzbekistan's 'edutainment' approach to financial literacy is paying off. <https://afi-global.org/news/uzbekistan-edutainment/>
2. Asian Development Bank. (2026). ADB's gender and development policy review: Uzbekistan country summary (24–28 November 2025). <https://www.adb.org/sites/default/files/2026-03/gad-policy-review-uzb-country-summary.pdf>
3. Avalova, G. (2025). O'zbekistonda ayollar tadbirkorligini rivojlantirish va qo'llab-quvvatlashning ustuvor vazifalari. Jamiyat va innovatsiyalar — Society and Innovations, Special Issue 6, 232–238. <https://doi.org/10.47689/2181-1415-vol6-iss5-pp232-238>
4. Azlarova, M. A. (2025). Moliyaviy savodxonlikni oshirishda moliyaviy inklyuziyaning o'rni. Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar, 13(6), 151–158. https://doi.org/10.55439/EIT/vol13_iss6/769
5. Babasyan, D., Melecky, M., & Podchoeva, N. (2023, January 25). From livestock to lifelong savings: Improving financial inclusion in Uzbekistan. World Bank Blogs. <https://blogs.worldbank.org/en/psd/livestock-lifelong-savings-improving-financial-inclusion-uzbekistan>
6. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2025, August 27). Presentation of the strategy to support women's entrepreneurship. https://cbu.uz/en/press_center/news/2748237/
7. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2026a, March 13). The Central Bank has prepared an analytical overview "Overview of the Central Bank's activities on improving financial literacy". https://cbu.uz/en/press_center/releases/3596222/
8. Central Bank of the Republic of Uzbekistan. (2026b). National financial inclusion indices: 2025 pilot report. https://cbu.uz/upload/iblock/a1a/etv6ih83w24iapgxngnqejs4rkzjj56/FINANCIAL_INCLUSION_INDEX_REPORT_ENG_FINAL.pdf
9. Daryo. (2026, March 16). 72% of people in Uzbekistan use digital payments, Central Bank survey finds. <https://daryo.uz/en/2026/03/16/72-of-people-in-uzbekistan-use-digital-payments-central-bank-survey-finds/>
10. Fatilloev, F. F. (2024). Raqamli iqtisodiyot sharoitida mamlakatimiz aholisining moliyaviy savodxonligini oshirish muammo va yechimlari. Aktuar moliya va buxgalteriya hisobi ilmiy jurnali, 4(Maxsus son), 111–117.
11. Klapper, L., & Lusardi, A. (2020). Financial literacy and financial resilience: Evidence from around the world. Financial Management, 49(3), 589–614.
12. Lusardi, A., & Mitchell, O. S. (2014). The economic importance of financial literacy: Theory and evidence. Journal of Economic Literature, 52(1), 5–44. <https://doi.org/10.1257/jel.52.1.5>
13. Ministry of Investments, Industry and Trade of the Republic of Uzbekistan. (2025, June 12). Bridging the gap: Building inclusive ecosystems for women entrepreneurs in Uzbekistan. <https://gov.uz/en/miit/news/view/60821>
14. Norris, A., & Sharma, A. (2026, March 10). The power of payments: What's driving women's financial inclusion. World Bank Blogs. <https://blogs.worldbank.org/en/developmenttalk/the-power-of-payments--what-s-driving-women-s-financial-inclusio>
15. OECD. (2023a). Joining forces for gender equality: What is holding us back? OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/67d48024-en>
16. OECD. (2023b). OECD/INFE 2023 international survey of adult financial literacy (OECD Business and Finance Policy Papers). OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/56003a32-en>
17. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 11-sentabrdagi PF-158-son Farmoni "O'zbekiston – 2030" strategiyasi to'g'risida. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 06/23/158/1126-son.
18. Varma, S., Mamasulova, L., Timm, M., Varghese, M. M., & Pai, R. (2020). Enhancing financial capability and inclusion in Uzbekistan: A demand-side assessment. International Finance Corporation. <http://documents.worldbank.org/curated/en/609551601530507816>
19. Women Entrepreneurs Finance Initiative. (2026, February 25). WE Finance Code National Champion Spotlight: Dilbar Abduganieva. <https://www.we-fi.org/we-finance-code-national-champion-spotlight-dilbar-abduganieva/>
20. World Bank. (2025). The Global Findex Database 2025. <https://www.worldbank.org/en/publication/globalindex>